

УДК 316.334

Жданова І.В., к. психол. н, доцент, доцент кафедри прикладної психології,

Воробйова І.В., викладач кафедри загальної та прикладної психології і педагогіки ХНУВС

ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ДО МІЛІЦІЇ ТА ЇЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СТРУКТУРІ ОЦІНОЧНОГО КОМПОНЕНТА ПРАВОСВІДОМОСТІ ГРОМАДЯН

У статті розглядається питання, пов'язані з проблемою особливостей ставлення громадян до міліції та її діяльності. Покращення ставлення до міліції серед населення в цілому підвищити рівень правосвідомості та буде сприяти зменшенню протиправних діянь.

Ключові слова: правосвідомість, оцінка, правоохоронна діяльність.

Актуальність проблеми. Радикальні перетворення українського суспільства, що відбуваються в останні роки в політиці та економіці, стосуються також і правової сфери. Реформування законодавчої бази та правової системи взагалі значною мірою відбивається на розумінні права як системи соціального контролю, що реалізує надзвичайно важливі функції та впливає на свідомість людей, зокрема на ту її сферу, яка називається правовою свідомістю. В такій ситуації особливо зростає роль правосвідомості як важливого організуючого та стабілізуючого фактора.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Постановка проблеми правосвідомості припадає на кінець XIX – початок XX ст. і була здійснена такими відомими представниками юридичної науки як І.О. Ільїн, Л.І. Петражицький, Г.Ф. Шершеневич, Б.А. Кістяківський та інші.

Бурхливий розвиток досліджень правосвідомості відзначається у радянський період (60-80 рр. XX ст.), що представлений такими науковцями як І.Є. Фарбер, М.І. Козюбра, П.М. Рабінович, І.Ф. Покровський, О.А. Лукашева, Н.Л. Гранат, А.Р. Ратінов, Г.Х. Єфремова та інші. За ці часи науковці зробили значний

внесок у вивчення даної проблематики: по-перше, правосвідомість починає розглядатися як різновид суспільної свідомості, яка є не менш важливою і складною за своєю структурою, ніж інші види свідомості; по-друге, вона досліджується у взаємозв'язку із правом та детермінуючими її факторами; по-третє, правосвідомість вивчається разом з її носієм - людиною; по-четверте, дослідники розкривають організуючу та регулюючу роль правосвідомості в суспільстві; по-п'яте, при аналізі правосвідомості стало більше уваги приділятися соціально-психологічним чинникам.

В сучасний період досліджень в галузі правової свідомості більш розробленими є такі напрямки як: сучасні підходи до аналізу поняття та структури правосвідомості (В.Л. Васильєв, М.І. Єнікєєв, О.М. Столяренко, А.А. Бова, О.С. Денисова); визначення особливостей правосвідомості сучасного періоду (Ю.М. Дмитрієнко, Н.М. Тапчанян, В. Поклад, Є. Гнатенко); формування правосвідомості (Н.І. Гончарова, Т.А. Соловей, О.В. Землянська), правова свідомість молоді (І.І. Андрух, В.В. Головченко, Н.Ю. Євпалова, І.А. Омельчук); професійна правосвідомість (В.М. Парасюк, В.І. Темченко, П.В. Макушев); проблема деформацій правосвідомості та правового нігілізму (В.Г. Вовк, О. Волошенюк, В.М. Карпунов, Ю.О. Тополь, Г.В. Тригубенко, В.В. Черней) та інші.

Отже, вивчення правової свідомості проводиться досить тривалий період часу, але, незважаючи на це, відмічається неоднозначність трактування різними авторами поняття правосвідомості, кількості її структурних елементів та їх взаємозв'язку. Однак, той факт, що правова свідомість є системним утворенням зі складною структурою, не заперечує жоден сучасний науковець. На думку багатьох з них, правосвідомість відбиває правову дійсність у вигляді юридичних знань та оціночних ставлень до права та практики його реалізації, правових установок і ціннісних орієнтацій, які регулюють правову поведінку людини в юридично значущих ситуаціях [2].

Поширенням поглядом на структуру правосвідомості серед науковців всіх часів є виділення її складових компонентів за результатами функціонування, кінцевими його продуктами. Так, відповідно до трьох функцій правової свідомості, виділяють її основні функціональні елементи – пізнавальний, оціночний та регулятивний [3].

Досить інформативним показником стану правової свідомості є система оцінок та ставлень громадян до різних юридичних питань, які є змістовним наповненням оціночного компонента правосвідомості. У свою чергу, до оціночного компонента правової свідомості відносять декілька видів оціночних ставлень: ставлення до права (його принципів, норм); оцінка правової поведінки громадян (ставлення до правопорушень); ставлення до правоохоронних органів та оцінка їх діяльності; оцінка особистої правової поведінки (правова самооцінка).

Основним індикатором ставлення до правоохоронних органів та їх діяльності є ставлення до міліції, з представниками якої у повсякденному житті населення стикається частіше, ніж з іншими правоохоронними структурами. Тобто оцінки та ставлення населення до міліції та її діяльності нададуть нам досить вагому інформацію про стан правосвідомості. Це положення і було покладено в основу даного емпіричного дослідження.

Метою нашого дослідження є вивчення особливостей ставлень громадян до міліції та її діяльності, а також виявлення наявності та особливостей взаємозв'язку цих ставлень з іншими оціночними ставленнями, що входять до структури правосвідомості. Об'єкт дослідження: оціночний компонент правосвідомості громадян. Предмет - особливості ставлення до міліції та її діяльності.

Виклад основного матеріалу. В дослідженні взяли участь представники різних верств населення віком від 20 до 57 років. Загальна вибірка містила 84 особи, з них 39 - чоловічої та 45 - жіночої статі. Усі респонденти мали вищу, незакінчену вищу або середню спеціальну освіту та на час дослідження працювали у різних сферах діяльності.

За допомогою колірного тесту ставлень (КТС) Є.Ф. Бажина та О.М. Еткінда [1], який є діагностичним методом, що призначений для вивчення емоційних компонентів ставлення людини до важливих інших людей, понять та явищ, нами проведено аналіз різних оціночних ставлень, які в сукупності є змістовним наповненням оціночного компонента правової свідомості громадян. Для визначення особливостей ставлення населення до різних юридичних питань було запропоновано наступні поняття:

- ✓ поняття „право” та „закон”, що відображають ставлення до права;

- ✓ поняття „злочин” та „покарання” – ставлення до правопорушень;

- ✓ поняття „міліція” та „правопорядок”, що відбивають ставлення до правоохоронних органів та оцінку їх діяльності;

- ✓ поняття „Я” у співвідношенні з поняттями „правослухняна людина” та „правопорушник” – ставлення до власної правової поведінки.

При проведенні КТС респондентам давалася інструкція підібрати колір, що найбільше підходить до кожного з визначених понять. Після завершення асоціативної процедури, кольори ранжувалися респондентами за перевагою, від самого приємного до самого неприємного. Інтерпретація результатів відбувалася через порівняння кольорів, що асоціюються з визначеними поняттями, з їх місцем (рангом) у розкладці за перевагою. При цьому чим нижчим є ранг кольору, який асоціюється у розкладці за перевагою з даним поняттям, тим більш позитивно до цього поняття (явища) ставиться респондент, та навпаки. Всі одержані результати піддано математичній обробці за допомогою t-критерію Стюдента.

Отримані результати представлено на рис. 1.

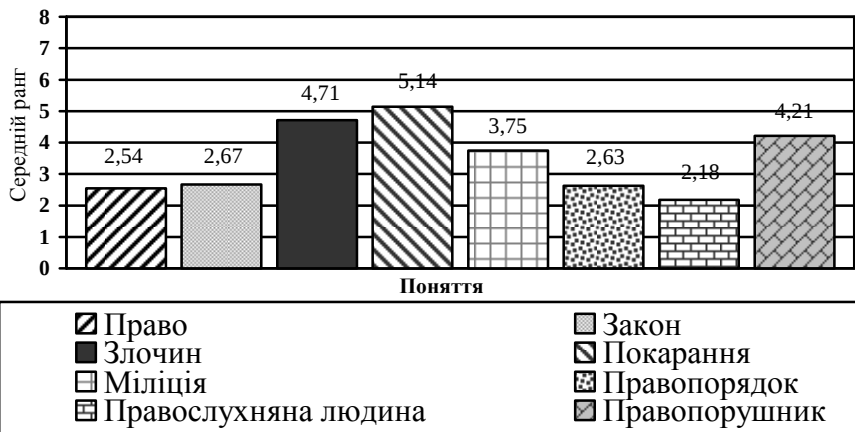

Рис. 1 - Середні ранги різних юридичних понять ($\bar{x}_{cp}$)

Аналізуючи результати, що представлено на рис. 1, можна відзначити, що мінімальний середній ранг виявлено стосовно такого поняття як „правослухняна людина” (2,18), що відбиває позитивне ставлення громадян до цього явища. Але до другого поняття з даної групи („правопорушник”) населення ставиться досить негативно (4,21). Що стосується ступеня ідентифікації вказаних понять з поняттям „Я”, то у всіх 100% опитуваних було зареєстровано значущу кореляцію між поняттям „правослухняна людина” та „Я”, з них у 28,6% ця кореляція була середньою ($r=0,521$; $p \leq 0,01$), у 39,3% - помірною ($r=0,302$; $p \leq 0,01$) й у 31,1% - слабкою ($r=0,233$; $p \leq 0,05$). І навпаки, у жодного з респондентів не зареєстровано кореляційного зв'язку між поняттями „Я” та „правопорушник”. Тобто всі досліджувані позитивно ставляться до правослухняних людей, негативно - до правопорушників, а свою правову поведінку оцінюють як правослухняну. Отже, образ людини, яка обирає правильний шлях поведінки незалежно від правових санкцій є для респондентів емоційно найбільш привабливим.

Також позитивно громадяни ставляться до таких понять як „право” (2,54) та „закон” (2,67), які відбивають ставлення до

права. При цьому дещо емоційно більш прийнятним є поняття „право”, ніж „закон”, але достовірних розбіжностей між ними не виявлено. Це пояснюється тим, що „право” сприймається громадянами як абстрактне поняття, а „закон” є більш матеріалізованою формою соціального регулювання, яка забезпечує впорядкування життєдіяльності суспільства.

Серед понять, що відображають ставлення громадян до правоохоронних органів, найбільш позитивно сприймається поняття „правопорядок” (2,63) як оцінка результату діяльності міліції, ніж саме поняття „міліція” (3,75) як уособлення людей, що працюють в даній організації (розбіжності достовірні на рівні $p \leq 0,001$). Найбільш наближеним до поняття „правопорядок” є ставлення до таких понять як „право”, „закон” та „правослухняна людина” (достовірних розбіжностей не виявлено). А середній ранг поняття „правопорядок” є вірогідно нижчим, ніж понять „злочин”, „покарання” та „правопорушник” (розходження достовірні на рівні $p \leq 0,001$). Середній ранг поняття „міліція” є достовірно вищим, ніж аналогічні показники щодо понять „право”, „закон” та „правослухняна людина” ($p \leq 0,001$ в усіх випадках), але при цьому достовірно нижчим, ніж середні ранги понять „злочин” ($p \leq 0,001$), „покарання” ($p \leq 0,001$) та „правопорушник” ($p \leq 0,05$).

Найбільш негативне емоційне ставлення виявлено до таких понять як „покарання” та „злочин” (5,14 та 4,71 відповідно). Дані поняття описують ставлення громадян до правопорушень, тобто до зазіхань на цінності, що охороняються правом. Причому трохи більш негативно населення ставиться до поняття „покарання”, ніж до поняття „злочин” (достовірних розбіжностей не виявлено). Покарання сприймається населенням як наслідок скоєного злочину, а отже, страх перед покаранням є більш загрозливим та неприйнятним, ніж сам факт порушення закону.

Таким чином, ставлення громадян до певних юридичних понять, на нашу думку, в достатньо повному обсязі надає змістовну характеристику оціночного компонента правової свідомості громадян на емоційному рівні. Оціночний компонент правосвідомості населення характеризується доволі позитивним

Поняття, що відбивають різні види оціночних ставлень Поняття, що відбивають ставлення до міліції	Право	Закон	Злочин	Покарання	Правослухняна людина	Правопорушник
Міліція	0,253 _*	0,571 _*	0,195	0,20 ₂	0,206	- 0,480 _*
Правопорядок	0,216	0,382 _*	- 0,397 _*	0,18 ₉	0,228 _*	- 0,475 _*

* ρ≤0,05; ** ρ≤0,01

Аналіз отриманих даних показав, що між ставленням громадян до міліції і до права виявлено слабкий прямий кореляційний зв'язок, що відповідає рівню статистичної значущості $p \leq 0,05$ ($r=0,253$). Тобто ставлення громадян до права не справляє помітного впливу на ставлення до міліції, і навпаки, але зв'язок все ж таки існує.

Між ставленням населення до міліції та ставленням до закону зафіксовано прямий середній кореляційний зв'язок, який є досить значущим ($r=0,571$; $p \leq 0,01$). Даний факт відбиває таку закономірність: чим краще громадяни ставляться до закону, тим кращим є їх ставлення до міліції, і навпаки. Слід зазначити, що ця закономірність є насамперед статистичною, тому в реальному житті вона функціонує на імовірному рівні.

Виявлено наявність помірного зворотного кореляційного зв'язку між показниками ставлення до міліції та ставленням до правопорушника ($r=-0,480$; $p \leq 0,01$). Тобто можна стверджувати, що чим краще населення ставиться до міліції, тим гірше воно ставиться до правопорушників, і навпаки.

Не виявлено кореляційного зв'язку між поняттям „міліція”, з одного боку, та поняттями „злочин”, „покарання” та „правослухняна людина”.

Результати, отримані при визначенні кореляції між ставленням до правопорядку та іншими видами оціночних ставлень, також говорять про існуючим між ними зв'язок. Між ставленням громадян до правопорядку та до закону зареєстровано значущу кореляцію ($r=0,382$; $p \leq 0,01$). Тобто краще ставлення до правопорядку має своїм наслідком краще ставлення до закону, й навпаки.

Виявлено також кореляційний зв'язок між поняттями „правопорядок” та „правослухняна людина” ($r=0,228$; $p \leq 0,05$). Отже, ставлення до правопорядку відбиває особливості ставлення до правослухняної людини.

При вивченні взаємозв'язку між ставленням до правопорядку і ставленнями до злочину та правопорушника виявлено помірний зворотний кореляційний зв'язок, що відповідає рівню статистичної значущості $p \leq 0,01$ ($r=-0,397$ та $r=-0,475$ відповід-

но). Тобто спостерігається наступна тенденція: чим краще населення ставиться до правопорядку, тим гірше ставиться до злочину та правопорушника.

Що стосується понять „право” та „покарання”, то значущого кореляційного зв'язку з поняттям „правопорядок” виявлено не було.

При вивченні зв'язку між ставленням до міліції й ставленням до правопорядку було виявлено середню позитивну кореляцію ($r=0,651$; $p \leq 0,01$). Таким чином, краще ставлення громадян до міліції взагалі та до окремого її працівника визначає краще ставлення до правопорядку. У свою чергу, позитивна оцінка діяльності міліції обумовлює краще ставлення до самої міліції.

Узагальнюючи отримані результати, можна зробити наступні **висновки**:

1. Оціночний компонент правової свідомості громадян представляє собою досить складну систему, яка включає в себе сукупність оцінок та ставлень до різних юридичних понять.

2. Оціночний компонент у структурі правосвідомості громадян на емоційному рівні характеризується доволі позитивним ставленням до прояву людиною законслухняності, а також солідарністю громадян із правом та законом. Найбільш негативне емоційне ставлення виявлено відносно покарання, що сприймається населенням як наслідок скоєного злочину, а отже, страх перед покаранням є більш загрозливим та неприйнятним, ніж сам факт порушення закону, тобто злочин. Отже, на неусвідомлюваному рівні не виявлено наявності правового нігілізму серед громадян.

3. В оцінках та ставленнях громадян до міліції спостерігається тенденція наступного характеру: з одного боку, виявлено більш позитивне ставлення до результату діяльності міліції – правопорядку, з другого боку, – більш негативне ставлення до самої міліції, тобто до людей, які є уособленням даної організації.

4. Результати, отримані при визначенні кореляції між ставленням до міліції та її діяльності й іншими видами оціночних ставлень говорять про існуючим між ними зв'язок. Отже, став-

лення та оцінки всередині оціночного компонента правової свідомості представляють собою цілісне утворення. Трансформації, що спіткають хоча б один з елементів цієї системи, з високою імовірністю потягнуть за собою зміни в іншому елементі. Таким чином, зміни на позитивні оцінки та ставлення до міліції та її діяльності сприятимуть підвищенню загального рівня оціночного компонента правової свідомості громадян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бажин Е.Ф., Эткинд А.М. Цветовой тест отношений (ЦТО) / Метод. рекомендации. - Л., 1985. - 35с.
2. Денисова О.С. Сучасні підходи до поняття та структури правової свідомості / Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України імені 10-річчя незалежності України: Науково-теоретичний журнал. Випуск 4. – 2001. – с.16-23.
3. Энциклопедия юридической психологии / Под общ. ред. проф. А.М.Столяренко. – М.: Юнити-Дана, Закон и право, 2003. – 607с.